

O'ZBEK OILASIDA FARZANDLARGA OTA-ONA BERAYOTGAN TARBIYANING TA'SIRCHANLIK TAFOVUTI

Alimardanova Ra'no Narbayevna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya:

Maqolada o'zbek oilasida farzand tarbiyasida ota va ona ta'sirining o'zaro farqlari va o'xshashliklari tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogik va psixologiya nazariyalari asosida, ota roli ko'proq intizom, mas'uliyat va jamiyat bilan munosabat orqali namoyon bo'lishi, ona roli esa mehr, emotsional qo'llab-quvvatlash va kundalik hayotiy tarbiya orqali ifoda etilishi ko'rsatiladi. Shu bilan birga, ijtimoiy va madaniy omillar, an'anaviy qadriyatlar, hamda globallashtiruv sharoitidagi o'zgarishlar ham tahlil qilinadi. Tadqiqotda oiladagi tarbiyaning samaradorligi farzand shaxsiy rivojlanishi va jamiyatda munosib o'rin egallashi uchun asosiy omil ekanligi ilmiy asosda bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Oila, o'zbek oilasi, oila tarbiyasi, tarbiya, milliy qadriyatlar, etnopedagogika, ijtimoiylashtirish, ota rol, ona rol, tarbiya uslublari, tarbiya muhitining omillari, tarbiyaviy hamkorlik (maktab-oila-mahalla), tadqiqot, nazariya, ta'sirchanlik, an'ana, ijtimoiy omillar.

Аннотация: В статье анализируются различия и сходства во влиянии отцов и матерей на воспитание детей в узбекской семье. На основе современных педагогических и психологических теорий показано, что роль отца в большей степени проявляется через дисциплину, ответственность и взаимодействие с обществом, а роль матери – через любовь, эмоциональную поддержку и повседневное воспитание. При этом анализируются социально-культурные факторы, традиционные ценности и изменения в условиях глобализации. В исследовании научно обосновано, что эффективность семейного воспитания является важнейшим фактором личностного развития ребёнка и его достойного места в обществе.

Ключевые слова: Семья, узбекская семья, семейное воспитание, воспитание, национальные ценности, этнопедagogika, социализация, роль отца, роль матери, методы воспитания, факторы воспитательной среды, образовательное сотрудничество (школа-семья-микрорайон), исследования, теория, влияние, традиции, социальные факторы.

Abstract:

The article analyzes the differences and similarities between the influence of fathers and mothers in raising children in the Uzbek family. Based on modern pedagogical and

psychological theories, it is shown that the role of the father is more manifested through discipline, responsibility and interaction with society, while the role of the mother is expressed through love, emotional support and everyday life upbringing. At the same time, social and cultural factors, traditional values, and changes in the conditions of globalization are also analyzed. The study scientifically states that the effectiveness of upbringing in the family is the main factor for the child's personal development and taking a worthy place in society.

Keywords: Family, Uzbek family, family upbringing, upbringing, national values, ethnopedagogy, socialization, father's role, mother's role, upbringing methods, factors of the upbringing environment, educational cooperation (school-family-neighborhood), research, theory, influence, tradition, social factors.

Kirish

Oila inson hayotidagi eng muhim ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. O'zbek oilasi tarixi va madaniyatida farzand tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Tarbiya jarayonida ota va ona ta'sirining o'zaro farqlarini chuqur anglash, bugungi kunda pedagogika, psixologiya va sotsiologiya fanlari uchun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bola shaxsi shakllanishida ikki xil ta'sir - qat'iyat va mehr, intizom va himoya, mas'uliyat va hissiyot uyg'unligi namoyon bo'ladi. O'zbek oilalarida ota ko'proq "qonun va intizom ramzi" sifatida qabul qilinsa, ona "mehr va mehribonlik manbai" sifatida ko'riladi. Biroq, bu ikki rolni bir-biridan ajratib bo'lmaydi, ularning uyg'unligi farzand kamolotining asosidir. Maqolada aynan shu uyg'unlik va ta'sirchanlik tafovuti ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Mavzuga oid tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zbek tadqiqotchilaridan A.Abdullayev, N.Hamidov va boshqalar otaning tarbiyadagi rolini bolaning ijtimoiy adaptatsiyasidagi asosiy omil sifatida ko'rsatadilar. Ona esa ruhiy tarbiya va ma'naviy uyg'unlikning asosiy manbai sifatida baholanadi. Xorijiy tadqiqotlar, masalan P.Parsons, E.Erikson va J.Boulbi ishlarida ota ta'siri shaxsning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishi, ona ta'siri esa bolaning emotsional barqarorligini ta'minlashi qayd etilgan.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar, OECD va UNICEF hisobotlarining global oilalarda ota-onaga ta'siri uyg'unligini ta'minlash farzandda ijtimoiy mas'uliyat, ruhiy barqarorlik va akademik muvaffaqiyatni oshirishini ko'rsatmoqda.

Tahlil va natija. Ota farzand hayotida "intizom va mas'uliyat" timsoli hisoblanadi. Tarbiyashunos olimlar A.Abdullayev, N.Hamidovning fikriga ko'ra, otaning asosiy vazifasi - farzandni mustaqil hayotga tayyorlash, unda jamiyat qoidalariga bo'ysunish, o'z burchini anglash va mas'uliyatli shaxs sifatida kamol topish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat.

Psixologiya nuqtai nazaridan otaning ta'siri bolaning "Men-konsepsiyasi"ni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, otaning talabchanligi bolada intizomni mustahkamlasa, uning mehnatga munosabati bolani mehnatsevar qilishga yo'naltiradi. Shu bilan birga, otaning

ta'siri bolaning jamiyatdagi mavqeini belgilashga yordam beradi. Ota ko'p hollarda farzandning "jamiyatga chiqish yo'lidagi yo'l boshchisi" sifatida harakat qiladi. Ona tarbiya jarayonida bolaga mehr, ishonch va sog'lom hissiyotlarni uqtiradi. Aynan ona ta'siri orqali bolada emotsional barqarorlik, psixologik muhofaza va ma'naviy uyg'unlik shakllanadi.

Pedagogik adabiyotlarda, xususan S.Yusupova, M.Hasanovning ilmiy ishlarida ona tarbiyasi "mehr-muhabbat asosida shaxs tarbiyasi" sifatida ta'riflangan. Ona farzandga nafaqat kundalik turmush qoidalarini, balki axloqiy me'yorlarni ham o'rgatadi. Shuning uchun ham ko'p hollarda bola ma'naviy qiyofasida ona ta'siri yaqqol namoyon bo'ladi. Ona, ayniqsa, bola uchun "birlamchi muhit" vazifasini bajaradi.

Tug'ilishdan boshlab farzand ruhiyatida shakllanadigan ilk ishonch, hissiyot va qadriyatlar ana shu ona ta'siri bilan bog'liq. Tarbiya jarayonida ota va ona ta'sirining uyg'unligi katta ahamiyatga ega. Faqat ota tarbiyasi ko'pincha qattiqqo'llikka, ortiqcha talabchanlikka olib kelsa, faqat ona tarbiyasi ruhiy noziklik, ijtimoiy qat'iyatsizlikka olib kelishi mumkin.

Shu bois, farzand kamolotining to'laqonli bo'lishi uchun ota va ona ta'siri uyg'un holda namoyon bo'lishi shart.

O'zbek ilmiy an'anasi oilani axloqiy-madaniy maktab sifatida talqin qiladi: tarbiya qadriyatlari (halollik, hurmat, mehnatsevarlik, saxovat) kundalik muloqot, marosim, mehnat va namuna orqali uzatiladi.

Ota va ona rollari komplementar: me'yor va mehrning muvozanati farzandning psixik barqarorligi va ijtimoiy kompetensiyasini belgilaydi. Zamonaviy davrda bu an'ana gender hamkorligi, raqamli savodxonlik, uchburchak hamkorlik (oilamaktabmahalla) va ilmiy monitoring bilan boyitilganda eng yuqori samarani beradi. Demak, o'zbek olimlari ilgari surgan asosiy g'oya - tarbiya tizimiy, qadriyatga yo'naltirilgan va dialogik bo'lsa, oilaviy baxt va ijtimoiy farovonlik barqaror bo'ladi.

Etnopedagogik qarashlarga ko'ra, "Otaning so'zi - qonun, onaning so'zi - duo" degan maqolning o'zi tarbiyadagi uyg'unlikni ko'rsatib turadi. XXI asrda globallashtirish jarayonlari ota va ona rollarini qayta shakllantirmoqda. Ayniqsa, o'zbek oilalarida ona ham mehnat bozorida faol ishtirok etayotgani, ota esa uy ishlarida ko'proq qatnashishi kuzatilmoqda. Bu esa tarbiyadagi ta'sirchanlik tafovutini yangi ko'rinishda shakllantirmoqda.

Shuningdek, raqamli madaniyat va internet bolalarning ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu boisdan, zamonaviy ota va ona nafaqat an'anaviy tarbiya usullarini, balki zamonaviy texnologiyalar asosidagi psixologik-pedagogik yo'l-yo'riqlarni ham bilishi zarur.

Xulosa. O'zbek oilasida farzand tarbiyasida ota va ona ta'sirining tafovuti ularning tabiiy, ijtimoiy va madaniy vazifalaridan kelib chiqadi. Ota - intizom, qonun va mas'uliyat timsoli, ona - mehr, ruhiy himoya va ma'naviy uyg'unlik manbai. Biroq, bola shaxs sifatida to'laqonli rivojlanishi uchun bu ikki ta'sir uyg'un bo'lishi zarur. Zamonaviy global sharoitda ota-onalar rollari yangi ko'rinishda shakllanayotgan bo'lsa-da, farzand tarbiyasining asosiy mohiyati o'zgarmaydi: oila muhitida sog'lom uyg'unlikni yaratish, farzandni jamiyatda munosib o'rinni

topishiga tayyorlash. Shu bois, ota va ona tarbiyasining ta'sirchanlik tafovutini ilmiy jihatdan anglash va ularning uyg'unligini ta'minlash nafaqat oila, balki butun jamiyatning strategik vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A. Oila va tarbiya masalalari. - Toshkent: O'qituvchi, 2018. - 240 b.
2. Hamidov N. O'zbek oilasida tarbiya an'analari: nazariy va amaliy tahlil. - Samarqand: SamDU nashriyoti, 2019. - 198 b.
3. Yusupova S. Bolalar psixologiyasi va oila tarbiyasi. - Toshkent: Ma'naviyat, 2020. - 276 b.
4. Hasanov M. Pedagogik psixologiya. - Toshkent: Fan, 2017. - 322 b.
5. Jumayev Sh. O'zbek oilasida ijtimoiy qadriyatlar va ularning tarbiyadagi roli. - Buxoro: BuxDU nashriyoti, 2021. - 185 b.
6. Abdurakhmanova D. Family education in Uzbek traditions // Central Asian Journal of Education. - 2021. - Vol. 5. - No. 2. - P. 67-75.
7. Abdullayev A., Hamidov N. Parental roles in Uzbek family upbringing // Journal of Pedagogical Research. - 2020. - Vol. 4. - No. 3. - P. 101-115.